

Fârâbî'nin Siyaset Felsefesinde Sosyal Sınıflar ve Halk

Bahar KOCA

eski
yeni

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No. | General Publication Number: 1762

FCR Sertifika No. | Certificate Number: 46550

ISNI: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Alt Marka | Imprint: Eskiyezi

Yayın No | Publication Number: 358

Kitap Adı : Fârâbî'nin Siyaset Felsefesinde Sosyal Sınıflar ve Halk

Book Title : Societal Stratification and the Populace in al-Fârâbî's Political
Philosophy

ISBN : 978-625-5536-71-6

DOI : doi.org/10.70458/fcr.978625553716

Yazar | Author: Bahar Koca | orcid.org/0000-0001-5020-4659

Kurum | Institution: Ankara Üniversitesi

ROR ID: ror.org/01wntqw50

Yayın Türü: Kitap | Publication Type: Book - Monograph

Yayın Dili: Türkçe | Language: Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 216 (xiv + 202)

Yayın Tarihi | Publication Date: Kasım | November 2025

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: HPQ - Siyaset Felsefesi | Philosophy of politics

BISAC: PHI019000 - Siyaset Felsefesi | Philosophy / Political

THEMA: QDTQ - Siyaset Felsefesi | Political philosophy

LC Classification: JA71 - Siyaset Teorisi | Political theory

DEWEY: 320.01 - Siyaset Felsefesi | Political philosophy

WoS Category: - Felsefe | Philosophy

WoS Citation Topics Meso: Siyaset bilimi | Political science

WoS Citation Topics Micro: Siyaset teorisi ve felsefesi | Political theory and philosophy

Scopus Subject Areas: 1201 - Felsefe | Philosophy

Atf Bilgisi | Cite as: Koca, Bahar. *Fârâbî'nin Siyaset Felsefesinde Sosyal Sınıflar ve Halk*. Ankara: FCR Yayın Ltd.-Eskiyezi, 2025.

© All rights reserved | FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

Fârâbî'nin Siyaset Felsefesinde Sosyal Sınıflar ve Halk

Bahar KOCA

Ankara 2025

Yazar Hakkında | About the Author

Bahar KOCA

Lisans eğitimini Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde, yüksek lisans ve doktora eğitimini Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlamıştır. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, İslam Felsefesi Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.

Akademik eğitimi sırasında çeşitli yurt dışı araştırma ve dil programlarına katılmış; 2016-2017 yıllarında Kuveyt Üniversitesi'nde, 2018 yılında Almanya'da, 2022 yılında Fransa'da ve 2023-2024 yıllarında ise Belçika Université libre de Bruxelles'de misafir araştırmacı olarak akademik çalışmalar yürütmüştür. İngilizce, Fransızca, Arapça ve Farsça bilen Koca, Ortaçağ İslam düşüncesinde siyaset, din-dil-siyaset ilişkisi ve sanat konularında çalışmalarına devam etmektedir.

She completed her undergraduate education at Dicle University and her master's and doctoral studies at Ankara University, Institute of Social Sciences. She currently works as a research assistant in the Department of Philosophy and Religious Studies (Islamic Philosophy), at the Faculty of Divinity, Ankara University.

During her academic career, she participated in various international research and language programs; she conducted academic studies as a visiting researcher at Kuwait University in 2016-1017, in Germany in 2018, in France in 2022, and at the Université libre de Bruxelles in Belgium in 2023.

Koca, speaks English, French, Arabic, and Persian, continues her research on medieval Islamic thought, particularly focusing on politics, the relationship between religion, language, and politics, and art.

Kitap Hakkında

Fârâbî'nin Siyaset Felsefesinde Sosyal Sınıflar ve Halk

Fârâbî'nin siyaset felsefesine dair görüşleri, onun yaşadığı dönemin siyasal ve toplumsal koşullarıyla yakından ilişkilidir. Metafizik ve epistemolojik temeller üzerine inşa edilen siyasal tasavvuru, 10. yüzyılın entelektüel dinamizmi, Abbâsî Halifeliği'nin siyasal ve ideolojik zayıflığı ve mezhepçi hareketlerin etkisiyle şekillenmiştir. Bu tarihsel arka plan, Fârâbî'nin toplumu anlama, düzenleme ve ideal bir siyasal yapı kurma çabasının önemli bir bağlamını oluşturur.

Fârâbî'nin siyaset düşüncesi, tarihsel ve kuramsal olarak kapsamlı bir inceleme alanı sunmaktadır. Bu çalışmada ele alınan temel kaynaklar arasında *el-Medînetü'l-Fâzıla*, *es-Siyâsetü'l-Medeniyye*, *Fusûlün Münteza*, *Kitâbü'l-Mille*, *Tahsîlü's-Sa'âde*, *Tenbîh alâ Sebîli's-Sa'âde* ve *Kitâbü'l-Hurûf* gibi eserleri yer almaktadır. Bu eserler, Fârâbî'nin halkı nasıl tasnif ettiğini, söz konusu tasnifin siyasal düzenle ilişkisini ve sosyo-politik analizler açısından ne tür çıkarımlar sunduğunu göstermesi bakımından önem taşır.

Bu çalışma, Fârâbî'nin siyaset felsefesi bağlamında yönetilenlerin/halkın ve toplumsal sınıfların kökenine dair görüşlerini sistematik bir biçimde ele almayı amaçlamaktadır. Fârâbî'nin halkı bilgi, erdem ve toplumsal işlev temelinde sınıflandırması, onun siyasal düzen anlayışının derinliğini ortaya koymaktadır; bu anlayış hem kendi dönemine hem de günümüz siyaset teorilerine yönelik önemli çıkarımlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fârâbî; Yönetilenler; Halk; Sosyal Hiyerarşi; Sosyal Sınıflar; Siyaset

About the Book

Societal Stratification and the Populace in al-Fārābī's Political Philosophy

Al-Fārābī's political philosophy is closely connected to the political and social circumstances of the period in which he lived. His political vision, constructed upon metaphysical and epistemological foundations, was shaped by the intellectual dynamism of the 10th century, the political and ideological weakening of the Abbasid Caliphate, and the influence of various sectarian movements. This historical background constitutes a significant context for Fārābī's efforts to understand society, reorganize it, and establish an ideal political order.

Fārābī's political thought offers a wide field of inquiry in historical and theoretical terms. The principal sources examined in this study include works such as *al-Madīna al-Fāḍila*, *al-Siyāsa al-Madaniyya*, *Fusūl al-Muntaẓa*, *Kitāb al-Milla*, *Taḥṣīl al-Sa'āda*, *Tanbīh 'alā Sabīl al-Sa'āda*, and *Kitāb al-Ḥurūf*. These texts are of particular importance in revealing how Fārābī classifies the populace, how this classification relates to the political order, and what kinds of socio-political implications it yields. This study aims to systematically examine Fārābī's views on the origins of the ruled/populace and social classes within the framework of his political philosophy. Fārābī's classification of the populace on the basis of knowledge, virtue, and social function demonstrates the depth of his understanding of political order -an understanding that offers significant implications not only for his own historical context but also for contemporary political theory.

Keywords: Al-Fārābī; Governed; Populace; Social Hierarchy; Social Classes; Politic

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
FÂRÂBÎ FELSEFESİNDE HALK (BİREYLER)	
ARASINDAKİ AYRIMIN TEMELLERİ	11
1.1. Kozmolojik Temel: Evrenin Metafizik Düzeni ve Sosyal-Politik Yansımaları	12
1.2. Tabii/Doğal Temel: Biyolojik Analogiler ve Sosyal Hiyerarşinin İnşası	16
1.3. Epistemolojik Temel: Bilgi ve Sınıf İlişkisi	24
İKİNCİ BÖLÜM	
SOSYO-POLİTİK AÇIDAN HALKIN TASNİFİ	31
2.1. <i>El-Medînetü'l-Fâzıla</i> : İdeal Sosyal Sınıflar	31
2.1.1 Erdemli Devlet Halkı	41
2.1.1.1. Erdem Normlarının Dışında Kalan Sosyal Kategoriler	53
2.1.1.1.a. Hakikate Yaklaşanlar	54
2.1.1.1.b. Çıkarıcı ve Cahillik Güdümlü Olanlar	55
2.1.1.1.c. Anlayış Kapasitesi Sınırlı ve Yanıltılanlar	56
2.1.2. Erdemli Devlete Karşıt Olan Devlet Halkları	57
2.1.2.1. Cahil Devlet Halkı	59
2.1.2.1.a. Zaruret Devlet Halkı	66
2.1.2.1.b. Alçaklık/Nezale Devlet Halkı	67
2.1.2.1.c. Bayağılık ve Düşüklük Devlet Halkı	69
2.1.2.1.d. Onur/Kerame Devlet Halkı	70
2.1.2.1.e. Tagallüb/Üstünlük/Zorba Devlet Halkı	71
2.1.2.1.f. Demokratik/Toplumcu Devlet Halkı	72
2.1.2.2. Fasık Devlet Halkı	75
2.1.2.3. Değiştirilmiş/Mübeddel Devlet Halkı	79
2.1.2.4. Sapkın Devlet Halkı	82
2.1.3. Baskıya ve Zorbalığa Maruz Kalan Erdemli Kesimler	83
2.1.3.a. Mecbur Bırakılanlar (zorunlu koşullar altında)	84

2.1.3.b. Zorlananlar (baskıcı yönetici altında)	85
2.2. <i>Es-Siyâsetü'l-Medeniyye</i> : Reel Politik ve Halkın Tasnifi	88
2.2.1. Erdemli Devlet Halkı	89
2.2.2. Erdemli Devlete Karşıt Olan Devlet Halkları	93
2.2.2.1. Cahil/Bilgisiz Devlet Halkı	93
2.2.2.2. Fasık Devlet Halkı	100
2.2.2.3. Sapkın Devlet Halkı	101
2.2.3. Nevâbit	102
2.2.3.a. Mutekânişün	104
2.2.3.b. Muḥarriḫa	104
2.2.3.c. Mārīḫa	104
2.2.3.d. Mustarşidün	105
2.2.3.e. Cehalet Temelli Çarpıtanlar	106
2.2.3.f. Kusurlu Anlama Yetisi Olanlar	107
2.2.3.f.i. Kusurlu Tahayyül Yetisine Sahip Olanlar	107
2.2.3.f.ii. Görecelilik Taraftarları	108
2.2.3.f.iii. Koşullu Hakikat Taraftarları	109
2.2.3.f.iv. Huzursuzlar	109
2.3. <i>Kitâbü'l-Mille</i> 'ye Göre Halkın Sınıflandırılması ve Yabancılar	110
2.3.1. Erdemli Yönetim ve Erdemli Devlet Halkı	117
2.3.2. Cahili Yönetimler ve Halk	122
2.3.3. Sapkın Yönetimler ve Halkları	123
2.3.4. Aldatıcı Yönetimler ve Halkları	124
2.3.5. Yabancılar	124
2.3.5.a. Erdemli Yabancı Cahili Devlette Yaşar	127
2.3.5.b. Cahili İnsan Erdemli Devlette Yaşar	128
2.4. <i>Fârâbî</i> 'nin <i>Fusûlün Münteza</i> Eserinde Halkın Fonksiyonel Tasnifi	129
2.4.1. İktidar, Erdem ve Araçsal Değerlere Göre Sınıfsal Yapılanma	130
2.4.2. Erdemli Devlet Halkın Fonksiyonel Tasnifi	132
2.4.2.1. Bireysel Kapasitelerine Göre Halkın Tasnifi	132
2.4.2.1.1. Üstün Düşünme Yetisine Sahip Olanlar	133
2.4.2.1.2. Gaye Belirleme Yetisi Olan Ancak Kapsamlı Akla Sahip Olamayanlar	134
2.4.2.1.3. Gayeyi Kısmen Kavrayanlar	134

2.4.2.1.4. İtaatkâr Hizmetçiler	135
2.4.2.1.5. Köleler	135
2.4.2.2. Toplumsal İşlevlerine Göre Halkın Tasnifi	135
2.4.2.2.1. En Erdemli Olanlar, Hakimler ve Bilgeler	136
2.4.2.2.2. Lisan Sahipleri, Din Adamları ve Sanatçılar	136
2.4.2.2.3. Miktar Belirleyiciler	137
2.4.2.2.4. Savaşçılar ve Koruyucular	137
2.4.2.2.5. Kazanç Sağlayıp Ekonomik Faaliyet Gösterenler: Çiftçiler, Tacirler	137
2.4.3. Halkın İnanç ve Tutumlarına Göre Tasnifi	138
2.4.3.1. Dolaylı İdareye İnananlar	139
2.4.3.2. Doğrudan İdareye İnananlar	140
2.5. <i>Tenbîh Alâ Sebîli's-Sa'âde</i> 'de Özerkliğe Dayalı Toplumsal Tasnif	141
2.5.1. Hür İnsanlar (Yöneten Sınıf)	144
2.5.2. Otoriteye Bağlı Yönetilenler	145
2.5.3. Hayvan Tabiatlı Bireyler	146
2.6. <i>Kitâbü'l-Hurûf</i> ve Halk Tasnifi	148
2.6.1. Bilgi Kaynağına Göre Ayırım	150
2.6.2. Yaşam Tarzına Dayalı Ayırım	153
2.7. <i>Tahsilü's-Saade</i> : Bilgiye Dayalı Toplumsal Ayırımın Kategorik Yapısı; Avam ve Havas	155
2.7.1. Seçkinler (Havas)	158
2.7.2. Halk (Avam)	159

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FÂRÂBÎ'NİN HALK ANLAYIŞININ SİYASAL ve

DÜŞÜNSEL BAĞLAMI

3.1. Fârâbî ve Siyasal Ortam	161
3.2. Epistemik Ayırım ve Kölelik	169
3.3. Fârâbî'nin Eserlerinde Halk ve Düzen Tasniflerinin Kavramsal Etkileşimi ve Mukayesesi	172

SONUÇ	187
-------	-----

KAYNAKÇA	191
----------	-----

DİZİN	199
-------	-----

ÖN SÖZ

Bu çalışma, Fârâbî'nin siyaset felsefesi bağlamında halkın ve toplumsal sınıfların kökenine ilişkin görüşlerini sistematik bir biçimde ele almayı amaçlamaktadır. Fârâbî'nin halkı bilgi, erdem ve toplumsal işlev temelinde tasnif etmesi, onun siyasal düzen anlayışının derinliğini ve bu anlayışın hem tarihsel hem de çağdaş çıkarımlara uygunluğunu gözler önüne sermektedir.

Fârâbî'nin sosyal sınıflar ve halk üzerine ortaya koyduğu problematik, bilgi ve erdem temelinde bir toplumsal hiyerarşi tasavvuru sunar. Ona göre, halkın bilgiye ulaşma imkânı ve bu bilgiyi eyleme geçirme yetkinliği, toplumsal düzenin hem moral hem de siyasal dayanağıdır. Fârâbî, bireylerin fitratlarına uygun roller üstlenmesini gerekli görerek adalet, yardımlaşma ve ortak iyilik ilkeleri çerçevesinde bir toplumsal yapı oluşturmayı hedefler.

Bu çalışma, Fârâbî'nin *el-Medînetü'l-Fâzıla*, *es-Siyâsetü'l-Medeniyye*, *Fusûlün Münteza*, *Kitâbü'l-Mille*, *Tahsilü's-Saade*, *Tenbîh Alâ Sebîl's-Saade* ve *Kitâbü'l-Hurûf* gibi temel eserlerini inceleyerek, onun halk ve toplumsal düzene dair düşüncelerini bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmektedir.

Fârâbî'nin düşünceleri, onun yaşadığı dönemin siyasal ve toplumsal şartları ile yakından ilişkili olsa da metafizik ve epistemolojik temeller üzerine kurulu bir siyasal ideal sunmaktadır. 10. yüzyılın çok merkezli siyasal yapısı, Abbasi Halifeliği'nin siyasi ve ideolojik zayıflığı, mezhepçi hareketlerin etkisi ve dönemin entelektüel dinamizmi, Fârâbî'nin toplumu anlama ve yeniden düzenleme girişimlerinin arka planını oluşturmaktadır.

Bu eser, halkın sosyo-politik rollerinin bilgi ve erdemle ilişkisini açık bir biçimde ortaya koyarken, toplumsal işlevlerin adalet ve hakikat temelinde yeniden düşünülmesine dönük bir görüş sunmaktadır. Çalışma boyunca şu sorulara cevap aranmıştır:

Fârâbî'nin halkı sınıflandırmasındaki temel kriterler nelerdir? Bu sınıflamanın dayanağı nelerdir? Halkın bilgi ve erdeme dayalı bir hiyerarşi içinde tasnifi, siyasal düzenin istikrarı ve toplumsal mutluluk için nasıl bir öneri sunmaktadır?

Bu çalışma, giriş bölümünden itibaren Fârâbî'nin halk ve toplumsal sınıflar anlayışının temel ilkelerini tanımlamakta ve bu anlayışı teorik, kavramsal ve tarihsel bağlamda incelemektedir. İlk bölüm, Fârâbî'nin sosyal sınıflar arasında yaptığı ayrımların kökenlerini irdelemek üzere toplumsal sınıfların kozmolojik, tabii/doğal ve epistemolojik temelleri tahlil edilerek Fârâbî'nin siyaset felsefesinin dayandığı teorik altyapı açıklığa kavuşturulmaktadır.

İkinci bölüm, Fârâbî'nin halk tasnifini sosyo-politik bir bağlamda ele alır ve onun çeşitli eserlerinde ortaya koyduğu bu tasnifleri değerlendirir. Bu kapsamda, *el-Medînetü'l-Fâzıla* ve *es-Siyâsetü'l-Medeniyye* gibi daha teorik eserlerdeki erdemli devlet halkının ideal özellikleri ile erdemsiz devletlere karşıtlıkları ayrıntılandırılır. Fârâbî'nin halk tasnifinde kullandığı kategoriler, ahlaki, entelektüel ve işlevsel ayrımlara dayalı olarak detaylandırılmıştır. Cahil, fasık, sapkın ve değiştirilmiş devletlerin halkları, erdemli devlet halkının karşıtı olarak değerlendirilirken, halkın bu kategorilere ayrılmasının siyasal düzen üzerindeki etkisi irdelenmiştir. Üçüncü bölüm, Fârâbî'nin halk anlayışının tarihsel ve düşünsel bağlamda değerlendirilmesine ayrılmıştır. Bu bölüm, doğrudan kuramsal çözümlere değil, tezin önceki iki bölümünde detaylandırılan sınıflandırmaların kavramsal arka planlarının mukayeseli bir sentezine ve bu tasniflerin İslam düşünce geleneği içindeki özgün konumuna odaklanmaktadır. Bu yönüyle üçüncü bölümün ilk kısmı, Fârâbî'nin siyasal düşüncesini şekillendiren tarihsel-siyasal koşulları ve bu koşulların onun halk tasnifine etkilerini ele almakta; böylece düşüncenin olduğu bağlamı görünür kılmaktadır. Ardından, halkın epistemik kapasitelerine göre ayrımının kölelik ve özgürlük

kavramlarıyla ilişkisi tartışılarak, Fârâbî'nin bilgiye dayalı sosyal hiyerarşisinin felsefi temelleri açıklanmaktadır. Bu tartışma, bireylerin toplumsal konumlarının doğalarına ve bilgiye ulaşma yeterliliklerine göre belirlendiği yönündeki temel varsayımı açığa çıkarır. Son olarak, Fârâbî'nin farklı eserlerinde yer verdiği halk ve düzen tasniflerinin kavramsal etkileşimleri ve farklı bağlamlardaki uygulamaları karşılaştırmalı biçimde analiz edilmektedir. Metinler arası süreklilik ve ilişki, kavramsal bütünlük ve gelişimsel seyir göz önüne alınarak Fârâbî'nin halk anlayışının evrimi ortaya konmaktadır. Bu çerçevede üçüncü bölüm, birincil verilerin doğrudan sunulduğu bir teorik çözümleme sunmaz, bu verilerden hareketle yapılan bir değerlendirme ve sentez girişimi niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla, üçüncü bölümün çalışmanın sonuna konumlandırılması bilinçli bir tercihtir; zira bu bölüm, önceki iki bölümde ortaya konan çözümleme ve tasnifleri bir araya getirerek hem Fârâbî'nin düşüncesinin tutarlılığını hem de İslam siyaset felsefesi içindeki yerini ortaya koyan bir değerlendirme sunmaktadır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen değerli danışmanım Prof. Dr. Gürbüz Deniz'e ve hocalarım Prof. Dr. Müfit Selim Saruhan'a, Prof. Dr. İbrahim Maraş'a ve Prof. Dr. Eyüp Şahin'e, verdikleri moral ve koşulsuz destekleri için canım aileme ve sevgili eşime, çalışmaya fikir ve katkı sunan arkadaş ve meslektaşlarıma teşekkür ederim. Fârâbî'nin zengin düşünce dünyasına dair bu eserin, İslâm siyaset düşüncesine ve toplumsal düzen anlayışına ufuklar açmasını diliyorum.

Bahar KOCA
Ankara 2025

